

**IMOM FAXRIDDIN ROZIYNING “MAFATIHUL G‘OYB”
ASARIDA YAHUDIYLIK VA NASRONIYLIKKA MUNOSABAT**

*Oltinboyev Raxmatullo Botirjon o‘g‘li,
“O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi
“Qiyosiy dinshunoslik” mutaxassisligi magistranti*

Islom tarixida ko‘plab ulug‘ olimlar o‘z davrlarida dinshunoslik, tafsir, va falsafa sohasida noyob yutuqlarga erishgan. Shunday buyuk shaxslardan biri – Imom Faxriddin Roziy (1149–1209) bo‘lib, u Islom olamida nafaqat tafsir sohasida, balki ilohiyot va falsafiy tafakkur sohalarida ham o‘zining yuksak ilmiy merosi bilan mashhurdir. Uning yozgan asarlari orasida “Mafatihul g‘oyb” (yoki “Tafsirul Kabir”) asari o‘zining keng qamrovliligi va muhim ilmiy ahamiyati bilan ajralib turadi.

Mazkur tafsir asari Qur‘on oyatlarini har tomonlama tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, u faqat diniy sharh bilan cheklanib qolmay, balki falsafa, mantiq, va ilohiyot asosida chuqur izlanishlar olib borilgan. Faxriddin Roziy ushbu asarda turli dinlar, jumladan, yahudiylik va nasroniylik haqidagi Qur‘on oyatlarini sharhlab, bu dinlarga nisbatan Islom nuqtai nazarini yoritib bergan. Ushbu maqolada “Mafatihul g‘oyb” asarida yahudiylik va nasroniylikka munosabatning tafsiloti, asarning ilmiy xulosalari va ularning bugungi kundagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism

1. “Mafatihul g‘oyb”ning umumiy tavsifi

Mafatihul g‘oyb (“G‘ayb kalitlari”) tafsiri Qur‘onning har bir oyatini nafaqat shariat, balki falsafiy, mantiqiy va ilohiy asoslar orqali talqin qilishga qaratilgan. Ushbu asar tafsir sohasidagi eng yirik va murakkab asarlardan biri hisoblanadi. Faxriddin Roziy bu tafsirda turli dinlarning asosiy tamoyillari,

ulardagi qarashlar va ularning tarixiy rivojlanishini Qur'on nuqtai nazaridan o'rganib chiqqan¹.

Asarning asosiy xususiyatlari:

1. Qur'on oyatlarining mantiqiy va falsafiy sharhi.
2. Yahudiylik va nasroniylikka oid Qur'on oyatlarining tafsirini tarixiy va ilohiy asosda yoritish.
3. O'sha davrdagi diniy va falsafiy munozaralarga ilmiy javoblar.

Ushbu asar nafaqat diniy, balki falsafiy tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Faxriddin Roziy unda yahudiylik va nasroniylikka oid Qur'on oyatlarini chuqur o'rganib, ularning tarixiy kelib chiqishini, ijtimoiy ta'sirini va Islom bilan bog'liq jihatlarini ko'rsatgan.

2. Yahudiylikka munosabat

Qur'onda yahudiylik haqida keng ma'lumot berilgan. Masalan, yahudiylarning Tavrotni noto'g'ri talqin qilishi, Allohning ularga ato qilgan ne'matlariga noshukurlik qilgani va ularning tarixiy xatti-harakatlari Qur'onda tanqid qilinadi. Imom Faxriddin Roziy ushbu masalalarni o'z tafsirida kengroq yoritadi².

2.1. Tavrot va yahudiylarning amaliyoti "Mafatihul g'oyb" asarida Faxriddin Roziy Qur'onning "Baqara" surasidagi yahudiylarga oid oyatlarni batafsil tahlil qilgan. Jumladan:

- Tavrotning asl mazmuni va uning noto'g'ri talqin qilinishi haqida. Roziy Tavrotning asl nusxasi Alloh tomonidan nozil qilingan muqaddas kitob bo'lganini, ammo uning mazmuni vaqt o'tishi bilan buzilganini ta'kidlaydi³.
- Yahudiylarning Tavrotga kiritgan qo'shimchalari va ularning asl Islom ta'limotiga zid ekanligi. Masalan, Qur'onda keltirilgan yahudiylarning o'z shariatlariga xiyonat qilgani haqida tahliliy fikrlar keltiriladi.

¹ Roziy, F. Mafatihul G'oyb. Qohira: Dar al-Fikr, 1906. B. — 22.

² Al-Ashqar, U. (1992). Islamic Theology and Philosophy. Qohira: Dar al-Salam. P. — 69.

³ Roziy, F. Mafatihul G'oyb. Qohira: Dar al-Fikr, 1906. B. — 28.

2.2. Yahudiylarning tarixi va tanqidiy yondashuv Faxriddin Roziy yahudiylarning o‘z payg‘ambarlariga nisbatan bo‘lgan munosabatlarini tanqid qilib, ularning tarixdagi xatti-harakatlari haqida Qur‘on oyatlariga asoslangan holda chuqur mulohazalar yuritadi⁴. Masalan:

- Yahudiylarning Muso (alayhissalom)ga itoatsizligi.
- Ularning “oltin buzoq”ga sig‘inishi va bu orqali shariatni buzishi.

Faxriddin Roziy bu masalalarda faqat tanqidiy yondashuv bilan cheklanmay, balki Qur‘on orqali yahudiylikning asl mohiyatini va uning Islom bilan bog‘liqligini ochib beradi⁵.

3. Nasroniylikka munosabat

Qur‘onda nasroniylik haqida ham ko‘plab oyatlar mavjud bo‘lib, ular nasroniylikning ilohiy ta‘limotini tahlil qilishga qaratilgan. Faxriddin Roziy “Mafatihul g‘oyb” asarida nasroniylikka oid masalalarni keng yoritgan va Qur‘onning nasroniylikka oid xabarlarini batafsil tahlil qilgan⁶.

3.1. Iso (alayhissalom) va nasroniylikning kelib chiqishi Faxriddin Roziy Qur‘onda Iso (alayhissalom) haqida kelgan oyatlarni sharhlab, ularning Islom nuqtai nazaridan qanday tushunilishi kerakligini tushuntiradi. Masalan:

- Qur‘onning Iso (alayhissalom)ni Allohning payg‘ambari sifatida tan olishi va uning ilohiy emasligi haqida oyatlar.
- Nasroniylarning uchlik ta‘limotini tanqid qilish. Faxriddin Roziy bu ta‘limotni Qur‘on asosida noto‘g‘ri deb baholaydi va uni tavhidga zid ekanligini asoslaydi⁷.

3.2. Injilning buzilishi Faxriddin Roziy Qur‘onda keltirilgan Injil oyatlarini sharhlab, Injilning asl nusxasi Alloh tomonidan yuborilgan haqiqiy kitob bo‘lganini ta‘kidlaydi. Ammo u vaqt o‘tishi bilan nasroniy ruhoniylari

⁴ Watt, W. M. (1974). The Influence of Islam on Medieval Europe. Edinburgh University Press. P. — 15.

⁵ Gutas, D. (2001). Greek Thought, Arabic Culture. Routledge. P. — 34.

⁶ Sharif, M. M. (1963). A History of Muslim Philosophy. Wiesbaden. P. — 49.

⁷ Roziy, F. Mafatihul G‘oyb. Qohira: Dar al-Fikr, 1906. B. — 39.

tomonidan o'zgartirilganini va hozirgi Injilning asl nusxaga mos kelmasligini dalillar orqali asoslaydi⁸.

3.3. Nasroniylarning Allohning sifatlariga oid qarashlari Faxriddin Roziy nasroniylikdagi Allohning sifati va Iso (alayhissalom)ning ilohiy maqomi haqidagi tushunchalarni Qur'on oyatlari asosida rad etadi. Masalan, Iso (alayhissalom)ni Allohning o'g'li sifatida qabul qilishni Qur'on va mantiqiy dalillar bilan inkor qiladi. U Qur'onning "U tug'magan va tug'ilmagan" oyatini asos qilib keltiradi (Ixlos suarsi, 3-oyat).

4. Yahudiylik va nasroniylikka umumiy munosabat

Faxriddin Roziy Mafatihul g'oyb asarida yahudiylik va nasroniylikni chuqur tahlil qilib, ularning o'zaro bog'liqligi va Islom bilan aloqadorligini ochib beradi. U yahudiylik va nasroniylikning kelib chiqishi, rivojlanishi va ularning insoniyat tarixidagi rolini Qur'on oyatlari orqali sharhlaydi.

4.1. Dinning mohiyatini anglash Faxriddin Roziy yahudiylik va nasroniylikni tushunish uchun ularning asl mohiyatini anglash zarurligini ta'kidlaydi. U dinlarning asosiy vazifasi – insonni to'g'ri yo'lga boshlash va Allohning amrlarini yetkazish ekanligini eslatadi. Ammo vaqt o'tishi bilan bu dinlarning mazmuni o'zgarganini va ularning ba'zi ta'limotlari asl holatidan uzoqlashganini ta'kidlaydi.

4.2. Qur'on va boshqa dinlar o'rtasidagi munosabat Faxriddin Roziy Qur'onni yahudiylik va nasroniylikka oid hukmlarining mantiqiy asoslarini tushuntiradi. U Qur'onning bu dinlarga nisbatan tanqidiy qarashlarini, ayni vaqtda, ular bilan muloqotni davom ettirish zaruriyatini ham ta'kidlaydi.

5. Faxriddin Roziyning ilmiy yondashuvi

Faxriddin Roziy bu dinlarga oid masalalarni yoritishda o'ziga xos ilmiy uslubni qo'llagan:

1. Mantiqiy tahlil: U yahudiylik va nasroniylikdagi masalalarni Qur'on asosida mantiqiy tahlil qilgan.

⁸ Nasr, S. H. (2007). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom. P. — 32.

2. Falsafiy yondashuv: Faxriddin Roziy falsafa va mantiq orqali dinlarning asosiy tushunchalarini izohlab bergan⁹.

3. Obyektivlik: U boshqa dinlarning ijobiy va salbiy jihatlarini adolatli ko'rsatgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki Faxriddin Roziyning "Mafatihul g'oyb" asari yahudiylilik va nasroniylikka oid Qur'on oyatlarini yoritishda ulkan ilmiy ahamiyatga ega. Bu asar nafaqat musulmon olimlari uchun, balki boshqa dinlar vakillari uchun ham muhim ilmiy manba hisoblanadi. Roziy bu dinlarga nisbatan tanqidiy yondashib, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini adolat bilan ochib bergan.

Uning ilmiy merosi bugungi dinlararo muloqot va hamkorlikda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Bu asar orqali insoniyat nafaqat dinlararo farqlarni, balki ular o'rtasidagi umumiyliklarni ham anglay oladi. Roziyning bu boradagi yondashuvi ilm-fan, din va muloqot rivojida hamon muhim o'rin tutmoqda.

⁹ Nasr, S. H. (2007). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom. P. — 58.